

قونقا نمادی از مدرنیته در عصر قدیم

قونقا نامی آشنا و مشهور در تبریز است که شاید روزانه چند بار توسط مردم این کهن شهر مورد استفاده قرار می گیرد و همواره در طول تاریخ حداقل یکصد ساله این شهر واژه ای مطرح بوده و در حقیقت می تواند تداعی کننده حرکت از سنت به مدرنیته در کشور باشد.

قونقا که واژه ای ترکی بوده و به زبان روسی راه یافته به معنی چرخ و تایر است، همان تراموای غربی می باشد که به سال 1280 هجری شمسی به همت چند تن از مردان خیر تبریز و با پشتکار و پایمردی 'قاسم خان امیر تومان' نخستین شهردار این شهر که از دانش‌آموختگان دانشگاه سن سیر فرانسه بود و پس از شهردار شدن، چاپخانه سربی، چراغ برق و تلفن را برای نخستین بار در سطح کشور به تبریز آورد، ساخته شد.

این وسیله نقلیه که در بدو تاسیس با الهام از کشورهای اروپائی 'تراموا' نامیده می شد، پس از اشغال آذربایجان از سوی نیروهای مسلح روسیه تزاری در 9 اردیبهشت 1288 هجری شمسی و ماندگار شدن آنها تا سال 1296، به دلیل استفاده سربازان روسی (سالدات ها) از این وسیله، به تدریج نام قونقا به خود گرفت.

قونقا تا شهریور 1320 در تبریز فعال بود و در این هنگام آذربایجان به اشغال ارتش شوروی درآمد و برای همیشه از فعالیت بازماند.

این وسیله نقلیه که در زمان خود از اهمیتی بارز و فوق العاده زیادی برخوردار بوده برای شهروندان تبریزی وسیله ای برای رفت و آمد به شمار می آمد، بلکه پس از گذشت 110 سال از ساخت و راه اندازی آن، هم اکنون نیز طرح حجمی آن به مکانی برای جلب و جذب گردشگران تبدیل شده است.

بدون تردید، فکر ساخت و و راه اندازی قونقا در تبریز می تواند الگویی مناسب برای مدیران شهری امروزی باشد که با کمترین هزینه و با همت و عزمی برجسته، توانستند در آن زمان که هنوز مسایل مربوط به ترافیک مطرح نبود، حداقل بخشی مهمی از حمل و نقل درون شهری را مرتفع کرده و در وقت و انرژی شهروندان صرفه جویی قابل ملاحظه ای صورت دهند.

نقطه قابل توجه در چگونگی راه اندازی قونقا، تلاش بزرگمردان آن زمان تبریز برای رفع مشکلات مربوط به حمل زباله های شهری بود که به دلیل پستی و بلندی های متعدد، حمل زباله و نخاله از نقاط مختلف تبریز توسط چارپایان به خارج از شهر بسیار سخت و دشوار بود.

برهمن اساس ایجاد خط تراموای اسبی بهترین راهکار بود که توسط پیمانکاری به نام وارطان کارهای مقدماتی ساخت این وسیله شروع شد که البته براساس اسناد تاریخی 'شاسی' آن از روسیه وارد کشور شده بود.

ابتدا از قونقا، که در مسیر خیابان راه آهن تا چهارراه منصور (شهید بهشتی) ریل گذاری شده بود برای جمع آوری زباله و نخاله های شهری و همچنین پر کردن چاله ها استفاده می شد که پس از مدتی اتاقک هایی روی شاسی قونقا نصب گردید تا از آن برای حمل و نقل مسافر درون شهری استفاده گردد.

واگن های قونقا، دارای ترمز بوده و در قسمت جلو و عقب آن محلی برای بستن افسار اسب ها تعیین شده بود و زمانیکه که قونقا به انتهای مسیر می رسید، اسب ها از جلوی قونقا باز و به قسمت عقبی بسته می شدند.

امروز، میدان قونقاباشی (سر قونقا) یادگاری از آن دوران است که در حقیقت آخرین ایستگاه قونقا محسوب می شد که در آن منطقه، اصطبلی با ساختمان قرمز رنگ وجود داشت تا اسب ها در آن محل نگهداری شوند.

یکی از شهروندان کهنسال تبریز با اشاره به بلیت فروشی برای سوار شدن به قونقا، گفت: قیمت این بلیت ها برای هر نفر یک عباسی (یک دهم ریال) بود که شخص فروشنده، کیف به دست آنها را به صورت سیار می فروخت.

یعقوب علیزاده که 88 سال سن دارد، افزود: در آن دوران اگر کسی بدون بلیت سوار قونقا می شد، راننده با ترکه خود چنان بر دستار این افراد که اغلب کودکان بودند، می کوبید که تا هفته ها آثار آن از بدن بچه ها از بین نمی رفت.

وی، با بیان اینکه قونقا چهره سنتی آن زمان تبریز را به نوعی مدرنیزه کرده بود، اظهار کرد: البته آن زمان ها نیز هر کسی قادر نبود سوار قونقا شود و به عبارتی این وسیله نقلیه جزو وسایل لوکس آن دوران به شمار می رفت.

علیزاده اضافه کرد: موقعی که قوای روس در جریان تحولات سیاسی شهریور 1320 به تبریز وارد شدند، به تدریج قونقا نیز فعالیت خود را به پایان رساند.

اما، حقیقت از کار افتادن قونقا به تلاش قوای روس برای به کار انداختن مکانیکی آن بود که در این راه موفق نشدند چراکه موتور ساخت روس به دلیل اینکه پروانه نداشت، داغ می کرد.

براساس شواهد تاریخی و به گفته تعدادی از افرادی که در آن دوران حضور داشتند، پس از مدت کوتاهی روس ها اسب های قونقا را نیز با خود بردند و ریل ها نیز پس از حدود شش سال از زمان خروج قوای روس از تبریز بر سر جای خود باقی بود تا اینکه با آسفالت خیابان ها در سال 1324، ریل ها نیز جمع آوری شد.

امروز، چشمان بسیاری از مردم تبریز با طلوع صبح، مشاهده گر طرح حجمی قونقا در میدان قونقا می باشد که یادآور اجرای طرح های نوین در عصر قدیم توسط کسانی بود که آرامش و آسایش خود را در رفاه مردم شهر خود خلاصه کرده بودند، کسانی که سالهاست در زیر خاک آرمیده اند، اما آثار ماندگار آنها همچنان نوازشگر دیدگان و مایه غرور شهروندان تبریزی است.

طرح حجمی قونقا در ابعاد يك دهم بزرگتر از اندازه واقعی توسط هنرمند و پیکر تراش نامی تبریز ' احد حسینی ' در سال 1382 ساخته و در میدان قونقا نصب گردید.

گزارش از: سیدیحیی مرتضایی